

УДК: 159.954 – 043.86:[929:001]

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2020-1-5>

Вікторія Виноградова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та педагогіки,
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
вул. Д. Маккейна, 33, м. Київ, Україна

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ І. І. МЕЧНИКОВА

У статті висвітлено вплив соціальних чинників на розвиток особистості І. І. Мечникова. Здійснення історико-психологічного аналізу та суспільно-ціннісних чинників, які вплинули на формування поглядів науковця, мають вагоме значення для побудови оптимального соціокультурного середовища, в якому відбувається ефективний розвиток здібностей та обдарованості дитини. Створення умов для розвитку особистості є однією з пріоритетних задач сучасності. У статті розглядається процес формування особистості І. І. Мечникова. Основною метою статті є дослідження основних соціальних чинників, які вплинули на розвиток особистості І. І. Мечникова в процесі зростання. У статті використовуються теоретичні та біографічні методи. Прیدілена увага факторам соціального спектру, які можуть вплинути на формування поглядів видатного науковця. Висвітлюється родина Мечникових та її вплив на розвиток його особистості. Аналізуються вплив професорського складу на формування професійних інтересів та поглядів І. І. Мечникова. Аналізуються захоплення Іллі Ілліча, які безпосередньо вплинули на формування світогляду майбутнього науковця. Досліджуються фактори, що впливають на формування світогляду І. І. Мечникова. Визначено, що вагомий вплив на формування особистості І. І. Мечникова мала родина, освітнє середовище та розвиток наукової галузі. До основних факторів, що вплинули на розвиток особистості І. І. Мечникова, було визначено наступні: дворянське походження; вища освіта у провідному університеті країни; вплив видатних науковців, які викладали в університеті; активна позиція в освітньому процесі, тісна взаємодія з професорсько-викладацьким складом; активна участь у дослідженнях університету; можливість самостійно обирати власну траєкторію та темп навчання.

Ключові слова: І. І. Мечников, особистість, розвиваюче середовище; соціально-політична ситуація, світогляд, суспільство.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми

Проблемі розвитку особистості в психологічній галузі приділяється особлива увага. Науковці досліджують різні грані можливостей розвиваючого середовища. Однак, сьогодні привертає увагу питання дослідження особливостей розвитку видатних науковців. Постає питання про пошук чинників, які впливають на світові відкриття. Також, слід зазначити, що в наш час система освіти знаходиться у пошуку нової сучасної ідентифікації. Тому слід звернутися до історичних постатей видатних науковців. На нашу думку, дослідження соціальних чинників допоможуть з'ясувати фактори, які сприяють розвитку особистості. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного узагальнення проблеми розвитку особистості. Це питання розглядали Б. Ананьєв, Л. Анциферова, С. Максименко, В. Панок, В. Татенко, Ш. Бюлер, Е. Еріксон, А. Маслоу, Г. Томе та інші. Однак, питанню розвитку особистостей видатних діячів науки сьогодні присвячені лише поодинокі роботи. Л. Міщиха висвітлює творчий потенціал науковців, зробила психобіографічний аналіз Є. Патона, М. Амосова, О. Гончара та Н. Ужвій.

Отже, варто дослідити умови, які спонукають та стають розвивальним середовищем для майбутніх науковців. Тому актуальним є розгляд впливу факторів соціального спектру на розвиток наукової творчості особистості. Звернемось до постаті видатного науковця,

нобелівського лауреату І. І. Мечникова. Науковці досліджують постать І. І. Мечникова у різних напрямках. Роботи присвячені його освітній діяльності та аналізу педагогічних поглядів приділяє увагу Н. Зайцева. Вона зазначає, що І. Мечников є педагогом-новатором, який розробив нові підходи до освітнього процесу. Науковій діяльності І. Мечникова присвячені роботи І. Чень, Г. Гуменюк. Аналізом життєвого шляху та професійної діяльності І. Мечникова займаються науковці: А. Гайсинович, В. Догель, С. Залкінд, В. Могилевський, В. Хижняков та інші. Також останнім часом досліджують біографічні, наукові та психіатричні аспекти життєдіяльності І. Мечникова такі автори, як: П. Петрюк, І. Кучма, В. Резник. А науковій діяльності І. Мечникова за кордоном присвячували роботи Р. Галушка, І. Кучма, Л. Глазунова та ін.

Мета та завдання

Метою статті є дослідити основні соціальні фактори формування особистості І. І. Мечникова. **Завдання** дослідження: 1) полягає в аналізі наукової літератури з даної проблематики; 2) у розкритті основних чинників макросередовища, які вплинули на розвиток особистості І. І. Мечникова; 3) у визначенні основних постатей, які вплинули на формування поглядів І. І. Мечникова.

Методи дослідження

Задля дослідження наукового таланту вченого застосовуємо загальнонаукові теоретичні методи ви-

вчення літературних джерел, аналізу, синтезу, інтерпретації, культурно-історичний, порівняльно-історичний, біографічний метод. Слід зазначити, що він є шляхом визначення індивідуальних особливостей формування індивіда протягом життя, впливу середовища на розвиток особистості. Вищезазначений метод ґрунтується на дослідженні особистості в контексті історичних подій, перспективного розвитку її індивідуального буття та стосунків із людьми, які мали на неї особливий вплив, спрямовані на формування життєвих програм та сценаріїв розвитку особистості.

Результати дослідження

Розглянемо родину Мечникових у суспільних умовах для подальшого аналізу соціальних умов розвитку особистості І. Мечникова. Слід зазначити, що Мечникови відносяться до дворянського роду, який походить від молдовського боярина та сапфарія (мечника) Юрія Степановича.

Мати Емілія Львівна Мечникова, уроджена Невахович (1814 – 1879), – була доброю, веселою, активною, багатою, красивою, рідкісного розуму жінкою. Вона була дочкою відомого російськомовного польського єврея – Ісхуда Лейб Бен Ноаха – літератора, перекладача і бізнесмена, власника великого тютюнового виробництва на території Царства Польського (нині це територія Вінницької та Хмельницької областей України). Переїхавши до Петербургу, він зайнявся перекладом німецьких філософів. Незабаром він увійшов у літературний світ, був знайомий з О. Пушкіним та І. Криловим. Члени сім'ї Невахович, в тому числі і Емілія Львівна, взагалі відрізнялися світлим розумом, але між ними не було людей науки. Емілія Львівна народилася в 1814 році у Варшаві і отримала домашню освіту. Сам Ілля Ілліч говорив, що успадкував свій духовний склад від матері. І дійсно, жвавістю розуму і характеру, добротою і невичерпної веселістю він цілком нагадував її (Мечникова, 1926: 21-22).

Сім'я спочатку проживала в Петербурзі, де батьки вели світське життя, особливо ним насолоджувався батько майбутнього науковця. Згодом вони переїхали у родовий маєток Панасівку, де і народився Ілля Мечников. А коли Іллі виповнилося шість років родина переїхала до Харкова, де знову приєдналася до світського життя. Отже, Ілля Ілліч формувався у тісному колі сім'ї, а в одинадцять років вступив до гімназії.

Середню освіту І. Мечников отримав у другій Харківській чоловічій гімназії, в яку він розпочав навчання у 1856 році. Ця гімназія була заснована у 1841 році. Її почесним попечителем, як і Першої гімназії, став Г.А. Гендрік. У розвитку гімназії важливу роль зіграв той факт, що її засновники серйозну увагу приділяли вирішенню питання забезпечення високого рівня організації навчального процесу та викладання. Першим її директором був призначений випускник Санкт-Петербурзької гімназії, інспектор Першої гімназії П. І. Осинський. Інспектором гімназії став колишній вчитель М. М. Войтенков. За свідченням С. І. Кованько, Друга Харківська гімназія «... з часу свого відкриття відрізняється повним благоустроєм в усіх відношеннях, і зобов'язана цим помічнику попечителя князю Н. А. Цертелеву, під безпосереднім завідуван-

ням якого вона влаштована і перебувала майже весь час» (Багалеї, 1994). Н. А. Цертелев був видатною особистістю свого часу, що вирізнявся високою освіченістю і любов'ю до культури, в тому числі української. П. І. Осинський очолював Другу гімназію до 1845 року і саме на цей час припадає період становлення цього навчального закладу. У 1845 році відбувся перший випуск учнів, і гімназія придбала повнокомплектний характер.

Такий підхід дав свої результати. Складно знайти у всій дореволюційній Російській імперії значну кількість подібних прикладів, коли один і той самий середній навчальний заклад виховав би стільки видатних діячів науки і культури, як Друга Чоловіча Харківська гімназія. Керували кафедрами або викладали в університеті та інших вищих навчальних закладах – історик, професор і академік В. П. Бузескул; класик державного права, правознавець, професор А. Д. Градовський; філолог, філософ, громадський діяч, професор Н. Ф. Сумцов, який закінчив гімназію зі срібною медаллю: видатний філолог-славист, член-кореспондент Петербурзької Академії наук А. А. Потебня; ректор Харківського університету А. А. Пітра закінчив гімназію із золотою медаллю; професор і ректор Харківського університету Н. О. Куплеваський; директор технічного інституту Е. Л. Зубашев. Студенти, які закінчили гімназію в різний час А. Г. Левандовський, В. П. Тихонов, Н. В. Стоянов згодом стали директорами харківських гімназій. Другу гімназію закінчив композитор Н. В. Лисенко.

Не можна не згадати про ще одного випускника цієї гімназії І. П. Щелкова (1833 – 1909 рр.). У 1850 він закінчив гімназію із золотою медаллю і вступив на медичний факультет Харківського університету. З 1863 року ординарний професор кафедри фізіології і загальної патології медичного факультету Харківського університету. Його перу належить «Підручник фізіології» у 3-х випусках (1871 – 1874 рр.) і ряд наукових робіт з фізіології. Він вперше у Російській імперії організував фізіологічну лабораторію, що дозволило йому проводити експериментальні дослідження. Засновник Харківської школи фізіологів. Обирався деканом медичного факультету, проректором. У 1884 – 1890 рр. був ректором Харківського університету. У 1892 році Рада Харківського університету обрала його своїм членом (Щелков, 1995). Саме він мав досить вагомий вплив на становлення І. Мечникова, як науковця.

То був час, коли народжувалися надії, з настанням ліберального початку царювання Олександра II. У гімназії залишалися лише незначні сліди миколаївської епохи з її військовою виправкою. Уже сильно впливав новий вільний дух. Вузьке доктринальне викладання і зубріння поступалися місцем більш раціональним ідеям. Класичні мови вже не вважалися основними предметами, а на перший план вийшли історія, література і особливо фізико-природничі науки. Вчителі стали зближуватися з учнями, впливати на їх загальний розвиток. Серед гімназистів виникали гуртки самоосвіти, влаштовувалися недільні школи, займалися соціальними питаннями; зароджувався революційний напрямок. Настрій був живий, прагнення високі, надії

– світлі (Мечникова, 1926: 21-22).

Однак, І. Мечникову не вистачало шкільних знань. Під час навчання у шостому класі гімназії він став відвідувати лекції університету. Поступово він накопичував знання значно глибші, ніж ті, що він отримував у гімназії. Через деякий час він звернувся до молодого професора І. Щелкова, який викладав фізіологію та погодився давати йому приватні уроки.

І. Мечников постійно поглиблював свої знання, багато читав різноманітної художньої та наукової літератури. Він вивчив німецьку мову, та оригіналах читав класиків матеріалізму: Фіхте, Фейєрбаха, Бюхнера, Молешота. Гімназичне вчення відійшло на задній план, хоча, завдяки своїм здібностям, Ілля Ілліч продовжував успішно навчатися.

У Західній Європі це був період розквіту природознавства. Тому й не дивно, що і російська молодь активно долучалася до відкриттів та ідей європейської науки і думки. Великі відкриття Дарвіна, Гельмгольца, Бунзена і Кірхгофа, Бернара, Пастера та Вірхова хвилювали і займали собою молоді уми. І. Мечников розділив всі ці захоплення. Уже з гімназійної лави він твердо вирішив стати науковцем.

Слід зазначити, що у XIX столітті в Російській імперії стала з'являтися інтелігенція, яка сприймала життя з точки зору певних ідей та ідеологій. «Особливо вагомою вона стала для суспільств типу українського, що «втратили» свою дворянську еліту в результаті асиміляції імперською культурою та службою. Бо саме інтелігенція мала забезпечувати українців культурним, а згодом й політичним проводом протягом усієї новітньої доби (Субтельний, 1991: 202). Безумовно, інтелігенція з'являлася у містах, особливо в тих, де були вищі навчальні заклади. Відтак, Харків став одним із перших осередків інтелігенції, що створювалися в країні.

Вагомою подією стало відкриття у Харкові університету в 1805 році. Він став одним із перших осередків інтелігенції, що народжувалися в Україні. Слід відзначити, що він був створений на відміну від інших університетів імперії не для того, щоб готувати державних службовців. «Сповнений почуття місцевого патріотизму й прагнення піднести культурний рівень України групі місцевого дворянства на чолі з невтомним Василем Каразіним удалося переконати імператора Олександра I дати дозвіл на заснування університету, а також зібрати для цього необхідні фонди» (Субтельний, 1991: 202). За своєю чисельністю інтелігенція в Україні була невеликою. До 1861 року університет закінчили 2800 студентів. Соціальне середовище, з якого виросло перше покоління української інтелігенції, складалося в першу чергу з дворян, що походили зі старої козацької старшини. Вища освіта здебільшого приваблювала збіднілих дворян, які шукали засоби до існування.

І. Мечников вирішив отримати вищу освіту за кордоном, однак ситуація склалася таким чином, що він навчався у Харківському університеті. Саме в цей період був прийнятий університетський статут 1863 року, який вплинув на розвиток всіх наук в його стінах. Під час його написання велике значення надавалося за-

ходам з розвитку наукових досліджень в стінах університетів, залучення для цього коштів, заохочення викладачів і учнів до занять дослідницькою роботою тощо. Отже, саме цей Статут поклав початок створенню спеціалізованих кафедр медичної хімії, відбувалося значне поживлення наукової роботи, інтенсивний розвиток багатьох напрямків.

Отже, в другій половині XIX ст. у Харківському університеті наукові дослідження в більшості галузей набувають значного розвитку. Це також було обумовлено тим, що від початку існування університету повинен був пройти певний час становлення, формування установи, на що, і було потрібно майже півстоліття. Починаючи з середини XIX ст. цей університет стає значним осередком науки (Павленко, Руда, Хорошева, Храмов, 2001). Тобто, І. Мечников навчається в університеті в період його розквіту.

Однак, йому не вистачало практичних занять і він вирішує пройти чотирирічну освітню програму за два роки. Таким чином, Ілля Ілліч за два роки засвоїв чотирирічний курс природничого відділення фізико-математичного факультету Харківського університету та успішно склав іспити. І. І. Мечников згодом писав, що у студентські роки він поспішав займатися «справжньою» наукою. У 1864 році І. Мечников закінчив з відзнакою університет та відбув до Європи для подальшого навчання та практичної діяльності.

Отже, у дев'ятнадцять років він отримав диплом про вищу освіту. Видатний фізіолог К. Тімірязєв зазначав, що на початку 1860-х років у наукових колах Петербургу ходили чутки про вундеркінда, який з'явився у Харкові. Цей юнак мало не на гімназійній лавці навчився володіти мікроскопом і навіть друкується в іноземних журналах. Мова тоді йшла про юного 19-річного Іллію Мечникова.

К. А. Тімірязєв надав яскраву характеристику епосі, під час якої І. Мечников був студентом: «Весна його особистого життя збіглася з тим подихом загальної весни, який пронісся з краю в край країни, пробуджуючи від розумового задубіння і сплячки, що сковували її більше чверті століття» (Тімірязєв, 1939: 162-163).

У старших класах гімназії, а згодом в університетські часи сформувалися погляди І. Мечникова, на які передусім вплинув європейський позитивізм. У передмові до першого видання «Етюдів про природу людини» він писав: «Покоління, до якого я належу, легко і швидко освоїло основи позитивного світогляду, розвинене головним чином навколо вчення про єдність фізичних сил і про змінюваність видів» (Мечников, 1961: 8). Світоглядна позиція І. Мечникова як вченого формувалася під впливом сцієнтизму, який стверджував, що тільки наука зможе привести до зміни життя, тільки на основі науки люди зможуть перевлаштувати суспільство і досягти процвітання. Відповідно до основного інтелектуального вектору свого часу І. Мечников покладав на науку безпрецедентні надії. На цій підставі він відкидав філософські і релігійні пошуки, стверджуючи, що «магічні і метафізичні системи не можуть вирішити завдань людського щастя і смерті» (Мечников, 1961: 237). Він писав: «Можна передбачити час, коли

науці вдасться впоратися з лихом, коли турботи про хвороби, страх смерті і страх старечих негарздів будуть подолані» (Мечников, 1946: 141). Поряд зі сцієн-тизмом світогляд І. Мечникова складався під впливом ідеї прогресу, яку він слідом за Г. Спенсером ототожнював з еволюцією природи. На його думку, «справжній прогрес полягає в усуненні дисгармоній людської природи і встановленні фізіологічної старості з подальшою природною смертю» (Мечников, 1961: 238).

І. І. Мечников відчував непрямий вплив комплексу ідей, загальних для просвіченої європейської свідомості другої половини XIX ст. Йдеться про теософію, що виникла на основі пантеїзму – філософської форми язичництва. Завдяки теософії язичницькі цінності були адаптовані до світу модерну, який змінюється. Інтерес до теософії визначався наростаючим прагненням розстатися з християнством і повернутися до язичництва. Зовнішні обставини життя І. Мечникова багато в чому визначалися його щирою прихильністю цінностям пантеїзму. Він почав своє життя як язичник, і так само її завершив. Вже з юності він був проіннятий думкою, що Бога немає, що передбачало відсутність віри в особисте безсмертя і зводило все життя до повсякденного буття. Перед смертю І. Мечников заповів себе спалити, що і було зроблено згідно з його заповітом – акт, що не вкладається в систему християнських цінностей.

Політичні погляди І. Мечникова вкладалися в ті негласні рамки, що встановила для себе починаючи з 60-х рр. позаминулого століття ліберальна інтелігенція. Щоб зрозуміти їх спрямованість, досить перерахувати тих осіб, з якими фізіолог листувався, зустрічався або ж приятелював. Серед цих людей ми знайдемо прихильників російського соціалізму, таких як М. Бакунін, О. Герцен. З ними І. Мечников зустрічався за кордоном. Коли він жив у Парижі, то підтримував дружні стосунки з ідеологом народників П. Лавровим, який обідав у Мечникових раз на тиждень (Мечников, 1988: 285). За своїми політичними поглядами І. Мечников був лібералом, однак політичною діяльністю не займався, вважаючи, що заняття наукою більш важливі (Шабров, 2008: 411-412).

Вкрай важливою для розуміння поглядів І. Мечникова є зустріч з Л. Толстим. 30 травня 1909 року І. Мечников з дружиною відвідали письменника в Ясній Полянці. Вони по-різному дивилися на світ, науку, релігію. Позиції Л. Толстого й І. Мечникова не збігалися, і, незважаючи на зовні добрі відносини, спільної мови вони не знайшли. Причина полягала в тому, що Л. Толстой вірив в Бога, хоча і намагався створити свою доморослу релігію. Однак, І. Мечников, на відміну від великого письменника, в Бога не вірив і надіявся виключно на науку. У розмові з Мечниковим Л. Толстой стверджував, що «справжня наука прекрасно поєднується з істинною релігією» (Мечников, 1946: 130). Однак, І. Мечников з цією позицією не погоджувався. Він вважав, що релігія марна, навіть шкідлива, і тільки раціонально організоване знання зможе змінити цінність життя, позбавивши людину від хвороб і страждань. За допомогою науки людина зможе

перебороти страх смерті, коли він «сам собою поступиться місцем теж інстинктивній потребі небуття» (Мечников, 1946: 130). Незважаючи на розбіжності у поглядах Л. Толстого та І. Мечникова, їх думки збігалися в одному: вони обидва спиралися на віру. Тільки Л. Толстой вірив в Бога, а І. Мечников – в науку. Вчений мав наукову віру, яка є в основі будь-якої наукової теорії і одночасно є її підсумком. Ця ідея отримала досить широке поширення вже на початку позаминулого століття (Johnston, 1904). У поглядах на суспільство і людину наукова віра приводить до оптимізму. Оптимізм І. Мечникова спирався на фундаментальні зміни, що відбувалися в XIX ст. у світоглядних установах багатьох філософів та науковців. Песимістичні настрої, обгрунтовані філософами позаминулого століття, поступово йшли в минуле. Посилення оптимізму було пов'язано не лише з розвитком європейської науки, а й ослабленням віри в Бога. Однак оптимізм, що затверджувався на основі позитивізму, принципово відрізнявся від християнського оптимізму, який існував у європейській культурі.

Переоцінити внесок І. І. Мечникова неможливо. За життя він створив вітчизняну школу мікробіологів, імунологів, епідеміологів. Ілля Ілліч був серед науковців, які створювали науково-дослідні інститути по боротьбі з інфекційними захворюваннями. Він став вчителем для лікарів, які спеціалізувалися на лікуванні інфекційних хвороб. Серед них імена таких науковців, як: О. М. Безредка, Д. К. Заболотний, Л. О. Тарасевич, М. Ф. Гамалея, М. Я. Чистович та ін.

Обговорення

І. І. Мечников формувався як особистість та майбутній науковець в середині XIX століття. Цей час характеризується активізацією політичної свідомості прогресивних діячів суспільства. Родина Мечникових походила з шляхетного роду. Батьки І. І. Мечникова були освіченими, однак не приділяли увагу подіям, які відбувалися у країні. Приналежність Іллі Мечникова до заможного прошарку суспільства, дала йому можливість отримати найкращу освіту як на батьківщині, так й за кордоном. Він захоплювався науковою діяльністю, однак, вважав, що науковець не може одночасно займатися наукою та політикою, від якої він залишився осторонь. Отже, І. Мечников, як і його батьки, не займався громадською діяльністю.

І. І. Мечников навчався у другій Харківській чоловічій гімназії, яку закінчила плеяда науковців і видатних діячів культури та мистецтва. Це засвідчує високу якість освітнього процесу, гарний підбір викладацького складу, ефективні методи та форми навчання. Також визначальним в освітньому процесі була переорієнтація з гуманітарних дисциплін на фізико-природничі науки. Цей фактор був одним із визначальних у розвитку здібностей Іллі Ілліча та формуванні його поглядів на майбутній професійний шлях. Однак, його глибокий інтерес до наукової діяльності ще у гімназійні роки та висока мотивація спонукали його до ще більш ретельної підготовки, завдяки можливості вільно відвідувати лекції професорів Харківського університету.

У студентські роки на формування поглядів І. І. Мечникова найбільше мали видатні викладачі, які надихали його на наукові дослідження. І. І. Мечников наслідував їх науковий підхід і жагу до розвитку нових теорій та відкриттів. Відкриття науково-дослідних лабораторій в стінах університету дали можливість розвитку його наукових здібностей. Однак, незначна кількість часу, яка відводилась на практичні заняття, спонукала його до завершення навчання екстерном. За два роки він вивчив чотирирічну університетську програму. Знову прослідковуємо його самостійно побудовану траєкторію навчання. Як і в гімназії, його не влаштовувала та інтенсивність, глибина і практичність того матеріалу, який пропонувався за програмою. Отже, він за допомогою викладачів здобував знання в прискореному темпі.

На вибір наукового напрямку діяльності І. І. Мечникова вплинули відкриття у природничій сфері. Здобутки Дарвіна, Гельмгольца, Бунзена і Кірхгофа, Бернара, Пастера та Вірхова надихали Іллю Ілліча та спрямували на майбутні звершення. Таким чином, можемо зазначити, що на розвиток особистості та поглядів І. І. Мечникова вплинув період розквіту природознавства та можливість долучитись до лабораторних досліджень в цій галузі.

Слід зазначити, що світогляд І. І. Мечникова як науковця, формувался під впливом поглядів науковців та філософів. Він захопився європейським позитивізмом. Ілля Ілліч вважав, що лише наука може змінити життя та перебудувати суспільство задля його процвітання. Отже він покладав на науку небачені надії. Хоча для того часу це була досить смілива й прогресивна позиція, адже у суспільстві був культ релігії і більшість його знайомих вважали його «безбожником».

Отже, психобіографія років зростання І. Мечникова розкриває особливості розвитку його особистості та формування наукового таланту. Проаналізувавши умови його життя у сім'ї та навчання у гімназії та університеті можемо надати загальну характеристику чинників.

По-перше, через об'єктивні культурно-історичні умови сім'я XIX століття була провідним інститутом виховання дітей до школи. Родина була сприятливим середовищем для виховання творчих здібностей дитини, формування у неї початкового інтересу до творчості, а потім і стійкої творчої спрямованості.

По-друге, особливим чинником, що вплинув на розвиток творчих здібностей І. І. Мечникова стала природа. Він зростав під впливом природного оточення, яке є незамінним засобом сенсорного виховання. У процесі спостережень у видатного науковця

сформувались позитивні моральні якості, дбайливе ставлення до живих істот, любов до природи, а також вплинуло на напрями наукових досліджень та погляди у майбутній професійній діяльності.

По-третє, майбутній науковець отримав вищу освіту у провідному університеті країни, мав тісну взаємодію з професорським складом, активно брав участь у дослідженнях та науковому житті університету.

По-четверте, він знаходився під впливом комплексу ідей, загальних для просвіченої європейської свідомості другої половини XIX ст., що вплинуло на формування його світогляду та вибору майбутнього професійного шляху.

Висновки

У статті вперше висвітлені соціокультурні умови формування особистості І. І. Мечникова. Отже, аналізуючи соціальні фактори зростання видатного науковця, узагальнено умови формування видатного вченого та феномену наукового таланту І. І. Мечникова.

Основними чинниками макросередовища, які вплинули на розвиток особистості І. І. Мечникова були наступні: він зростав у аристократичній родині, приналежність до неї відкрило для нього двері усіх найкращих освітніх інституцій того часу починаючи з гімназії, продовжуючи навчання в університеті та завершуючи його освітній шлях за кордоном; також, І. І. Мечников формувался як науковець у період зростання авторитету науки у всьому світі, у час великих відкриттів та їх втілень у життя. Ще одним важливим чинником було розповсюдження теорії позитивізму, яка вплинула на формування віри І. І. Мечникова у призначення науки як головного чинника удосконалення людини.

Важливим фактором, який вплинув на формування поглядів І. І. Мечникова був авторитет викладацького складу, особливо професорів А. Бекетова та І. Щелкова. А також можливість брати участь у наукових дослідженнях разом з професорами.

Однак, необхідно зазначити, що аналіз життєдіяльності І. Мечникова висвітлює той факт, що середовище стало основним чинником, який вплинув на його розвиток, а наявний у І. Мечникова творчий потенціал визначив його успіхи у науковій роботі.

Подальші дослідження полягатимуть у аналізі взаємодії життєвих подій, навчання за кордоном, наукової практики на формування наукової позиції І. І. Мечникова. Визначення значущих періодів у житті Іллі Ілліча допоможе виявити наявність зв'язку між цими періодами і створеними ним науковими працями.

Література

1. Багалеї Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905 гг.). Харьков, 1994. т.2.
2. Иваненко М. О., Климова Е. М., Кузьменко Е. В. И. И. Мечников. Формирование научного мировоззрения в детские и юношеские годы. *Ученые записки Таврического национального университета*

им. В. И. Вернадского. Серия «Биология, химия». 2011. 24 (63). № 1. С. 40–51.

3. Мечников И. И. День у Толстого в Ясной Поляне. *Страницы воспоминаний*. Москва, 1946.

4. Мечников И. И. Письма. Под редакцией А. Е. Гайсиновича, Б. В. Лёвшина. Москва: Наука, 1974. 296 с.

5. Мечников И. И. Этюды о природе человека. Москва, 1961.
6. Мечникова О. Н. Жизнь Ильи Ильича Мечникова. М. - Л.: Государственное изд-во, 1926. 232 с.
7. Мечникова О. Н. Музей памяти И.И. Мечникова. М. - Л.: Госмедиздат, 1930. 71 с.
8. Могилевский В. Жизнь Мечникова. Харьков: Харьковское областное изд-во, 1955. 296 с.
9. Петрюк П. Т., Кучма И. Ю., Резник В. И. Илья Ильич Мечников: биографические, научные и психиатрические аспекты (к 165-летию со дня рождения). *Annals of Mechnikov Institute*. 2010. № 2. С. 53–62.
10. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. в вторичному, культурному та освітньому контекста / Павленко Ю. В., Руда С. П., Хорошева С. А., Храмов Ю. О. Київ: Академперіодика, 2001. 420 с.
11. Сеченов И. М. Автобиографические записки Ивана Михайловича Сеченова. Москва: Изд-во АН СССР, 1945.
12. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ: Либідь, 1991. 512 с.
13. Тимирязев К. А. Сочинения: в 10т. Москва: Сельхозгиз, 1939. Т. VIII. С. 162–163.
14. У истоков геронтологии (Послесловие) / Мечников И. И. *Этюды оптимизма*. Москва, 1988.
15. Чекман І. С. Україно, обітована земле мого серця! Нобелівські лауреати – вихідці з України. *Вісник НАН України*. 2006. № 1. С. 44–53.
16. Шабров А. В. Илья Ильич Мечников. *Энциклопедия жизни и творчества* / А. В. Шабров и др. СПб., 2008.
17. Щелков Иван Петрович // *Библиограф. Ученых Харьковского университета*. Т.1. Ректоры / Сост. В. Д. Прокопова и др. Харьков, 1995. С. 51–53.
18. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: у 86т. / Под. редакцией К. К. Арсеньева и Ф. Ф. Петрушевского. Т. XIX. СПб.: Изд. обществом Ф. А. Брокгауз-И. А. Ефрон, 1896. 226 с.
19. Breathnach C.S. Biographical sketches №. 44. *Metchnikoff. Irish medical journal*. 1984. Vol.77 (9). P. 303.
20. Johnston H. A. *Scientific faith*. N. Y., 1904.
21. Schmalstieg F.C. Ilya Ilich Metchnikoff (1845-1915) and Paul Ehrlich (1854-1915): the centennial of the 1908 Nobel Prize in Physiology or Medicine / F.C. Schmalstieg, A.S. Goldman. *Journal of Medical Biography*. 2008. Vol.16 (2). P. 96–103.
22. Vynohradova V. Socio-psychological aspects of development of personality democracie in modern Ukraine. *Social and psychological problems of modern society: collective monograph*. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. Pp. 75–92.
2. Ivanenko, M. O., Klimova, E. M., Kuzmenko, E. V. (2011). I. I. Mechnikov. Formirovanie nauchnogo mirovozreniya v detskie i yunosheskie gody [I. I. Mechnikov. The formation of a scientific worldview in childhood and adolescence]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta imeni V. I. Vernadskogo. Seriya "Biologiya, khimiya" – Scientific notes of Taurida National University. V. I. Vernadsky. Series "Biology, Chemistry"*, 24(63), № 1, 40-51 [in Russian].
3. Mechnikov, I. I. (1946). Den u Tolstogo v Yasnoy Polyane [Day at Tolstoy in Yasnaya Polyana]. *Stranitsy vospominaniya – Pages of memories* [in Russian].
4. Mechnikov, I. I. (1974). *Pisma [Letters]*. A. E. Gajsinovicha, B.V. Lyovshina (Eds.). Moscow: Nauka [in Russian].
5. Mechnikov, I. I. (1961). *Etyudy o prirode cheloveka [Studies on the nature of man]*. Moscow [in Russian].
6. Mechnikova, O. N. (1926). *Zhizn Ili Ilich Mechnikova [The life of Ilya Ilyich Mechnikov]*. M. - L.: Publishing House of the Government [in Russian].
7. Mechnikova, O. N. (1930). *Muзей pamyati I. I. Mechnikov [Museum of the memory of I. I. Mechnikov]*. M - L.: Gosmedizdat [in Russian].
8. Mogilevskiy, V. (1955). *Zhizn Mechnikova [The life of Mechnikov]*. Kharkiv: Kharkiv Region Publishing House [in Russian].
9. Petryuk, P. T., Kuchma, I. Yu., Reznik, V. I. (2010). Ilya Ilich Mechnikov: biograficheskie, nauchnye i psikiatricheskie aspekty (k 165-letiyu so dnya rozhdeniya) [Ilya Ilyich Mechnikov: biographical, scientific, and psychiatric aspects (on the 165th birthday)]. *Annals of Mechnikov Institute*, 2, 53–62 [in Russian].
10. Pavlenko, Yu. V., Rudam, S. P., Khorosheva, S. A., & Khramov, Yu. O. (2001). *Prirodoznnavstvo v Ukraini do pochatku XX st. v vtorichnomu, kulturnomu ta osvithnomu konteksta [Natural Science in Ukraine before the beginning of the twentieth century in the secondary, cultural and educational context]*. Kyiv: Akademperryudika [in Ukrainian].
11. Sechenov, I. M. (1945). *Avtobiograficheskie zapiski Ivana Mikhaylovicha Sechenova [Autobiographical notes of Ivan Mikhailovich Sechenov]*. Moscow: Publishing House of AN USSR [in Russian].
12. Subtelnyi, O. (1991). *Ukraina: istoriia [Ukraine: history]*. Yu. I. Shevchuk (Transl.); S. V. Kulchytskoho. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
13. Timiryazev, K. A. (1939). *Sochineniya: v 10t. [Composition: in 10 vol.]*. Moscow: Selkhozgiz. (Vol. VIII). (pp. 162-163) [in Russian].
14. Mechnikov, I. I. (1988). U istokov gerontologii (Posleslovie). *Etyudy optimizma [At the origins of gerontology (Afterword). Etudes of optimism]*. Moscow [in Russian].
15. Chekman, I. S. (2006). Ukraino, obitovana zemle moho sertsia! Nobelivski laureaty - vykhidtsi z Ukrainy [Ukraine, promised to the land of my heart! Nobel laureates are from Ukraine]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the NAS of Ukraine*, 1, 44-53 [in Ukrainian].
16. Shabrov, A. V. (2008). *Ilya Ilich Mechnikov. Entsiklopediya zhizni i tvorchestva [Ilya Ilyich Mechnikov. Encyclopedia of life and work]*.

References

1. Bagaley, D. I., Miller, D. P. (1994). *Istoriya goroda Kharkova za 250 let ego sushhestvovaniya (1655 – 1905) [The history of the city of Kharkov for 250 years of its existence (1655 - 1905)]*. (Vol. 2). Kharkov [in Russian].

Encyclopedia of life and creativity]. Saint Petersburg [in Russian].

17. Shhelkov, I. P. (1995). Bibliograf. Uchenykh Kharkovskogo universiteta [Bibliographer. Scientists of Kharkov University]. *Rektory – Rectors, (Vol. 1), (51-53)*. Kharkov [in Russian].

18. Arseneva, K. K., & Petrushevskogo, F. F. (Eds.). (1896). *Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona: u 86t. [Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron: in 86 vol.]*. (Vol. XIX). Saint Petersburg: Society of F. A. Brokgauz-I. A. Efron [in Russian].

19. Breathnach, C. S. (1984). Biographical sketches №. 44. Metchnikoff. *Irish medical journal*, 77 (9) [in English].

20. Johnston, H. A. (1904). *Scientific faith*. N. Y. [in English].

21. Schmalstieg, F.C. (2008). Ilya Ilich Metchnikoff (1845-1915) and Paul Ehrlich (1854-1915): the centennial of the 1908 Nobel Prize in Physiology or Medicine. A. S. Goldman (Eds.). *Journal of Medical Biography*, 16 (2), 96-103 [in English].

22. Vynohradova V. (2019). Socio-psychological aspects of development of personality democracie in modern Ukraine. *Social and psychological problems of modern society*, 75-92. Lviv-Toruń: Liha-Pres [in English].

Viktoriia Vynohradova,

*PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), associate professor,
Head of Psychology and Pedagogy Department,
Taurida National University,
33, John McCain Str., Kyiv, Ukraine*

THE INFLUENCE OF SOCIAL FACTORS ON THE FORMATION OF I. I. MECHNYKOV'S PERSONALITY

The article deals with the influence of social factors on the development of I. I. Mechnikov's personality. The implementation of historical and psychological analysis and social and valuable factors that influenced the formation of the scientist's views have a great importance for building an optimal sociocultural environment in which there is an effective development of abilities and genius of the child. Creating conditions for personal development is one of the priority contemporary challenge. The process of I. I. Mechnikov's personality formation has been considered in the article. The main purpose of the article is to study the main social factors that influenced the development of I. I. Mechnikov's personality in the process of growth. Theoretical and biographical methods have been used in the article. Attention has been paid to the factors of the social spectrum which could influence the formation of the outstanding scientist's views. The Mechnikov family have been covered in social and historical conditions. The peculiarities of the educational system in the years of I. I. Mechnikov's studies and its influence on the development of his personality have been researched. The influence of the academic staff on the formation of I. I. Mechnikov's professional interests and views has been analysed. The interests of Illia Ilich which directly influenced the formation of the future scientist's worldview have been also analysed. The factors that influenced the formation of I. I. Mechnikov's worldview have been studied. It has been found out that the formation of I. I. Mechnikov's personality was influenced significantly by his family, educational environment and development of the scientific sphere. The main factors that influenced the development of I. I. Mechnikov's personality were identified as: a noble origin; higher education at the country's leading university; the influence of prominent scientists who taught at the university; an active position in the educational process, a close interaction with teaching staff; an active participation in university research; the ability to choose one's own trajectory and pace of learning independently.

Keywords: I. I. Mechnikov, personality, developing environment; social and political situation, worldview, society.

Подано до редакції 15.04.2020